

БГУ, 1981. – 383 с.

4. Чепелева Н. В., Уманец Л. И. Проблемы личностной подготовки психолога-практика в условиях вуза / Н. В. Чепелева, Л. И. Уманец // Мат-лы междунар. к-ции «Актуальные проблемы психологической службы. Теория и практика». – Одесса, 1992. – С. 111-113.

УДК 159.9

М. К. Кременчуцька

Психічне здоров'я та культура особистості

Говорячи про вплив культури на особистість, про їх взаємодію, ми виходили з розуміння культури та особистості, розвинених в працях І. Г. Білявського. І. Г. Білявський вважав, що особистість – це динамічна, саморегульована система, яка пізнає світ, певним чином ставиться до нього і діє в ньому. І все це відбувається в процесі виконання особистістю своїх генеральних соціальних ролей, іншими словами на тлі історико-культурних етапів розвитку людства. Культуру він розглядав як історично заданий спосіб людського існування. У цьому сенсі психічне здоров'я задано людською соціальністю, а захворювання тим чи іншим ступенем є відхилення від людських поведінкових норм [1].

Дозволимо собі зупинитися на культурі в більш вузькому сенсі цього слова підкреслюючи її духовність. Культурне середовище завжди вважалось необхідною умовою духовного розвитку особистості. Як правило, вона протиставлялося життю, що існує у вирі споживчих пристрастей, економіки та політики. Культура в такому розумінні завжди вважалася «королівством духу», в якому людина набуває істинний сенс свого існування і досягає все більших вершин у своєму духовному розвитку.

Тим не менш, англійський філософ та естет Г. Рід у пошуках відповідних умов для людських переживань визнав можливим висунути гасло «культура – в пекло», а французькі письменники лівого спрямування створили цілу систему критики культури, при цьому культура розглядалась як витончена форма захворювання людства. В одному з ранніх творів З. Фрейд ставиться до культури як до прояву «понад Я», що прагне до оволодіння бажаннями.

Ця концепція набула широкого поширення. Став загальнозживаним

термін «антикультура». З'явилися праці, які розглядають відносини «культура і влада». Піддана різкій критиці система освіти, яка, на думку багатьох дослідників, призводить до дезорганізації особистості молодих людей, робить їх безсилими перед стресовими ситуаціями, сама провокує їх, створюючи різного роду екзаменаційні загрози [2].

У результаті такого роду духовної селекції руйнуються надії, формується байдуже ставлення до життя, покірність перед несправедливістю. З цього приводу ще наприкінці ХХ сторіччя було декларовано спеціальний документ Юнеско «Вчитися, щоб бути», в якому констатувалося, що навчання в його сучасному вигляді не торкається особистісного розвитку, зокрема, сутнісних сторін екзистенції, установок і психічного здоров'я особистості.

Все вищесказане веде до перегляду традиційної віри в те, що між культурою і особистістю завжди існує прямий і позитивний зв'язок. До подібного роду тверджень починаєш ставитися, принаймні, з певною обережністю.

Тут ми бачимо явні протиріччя і проблеми. У той час як одні вчені стверджують, що тільки входження до скарбниці вікової культури дозволяє особистості розвиватися, навіть у тих випадках, коли це залучення стає примусовим, інші піддають подібні традиційні погляди нищівній критиці, вважаючи при цьому, що в даному випадку відбувається маніпулювання особистістю. Вони пропонують створити умови для вільної творчості особистості і її експресивного вираження. Це, на їхню думку, необхідно навіть у тих випадках, коли творчість примітивна і суто егоцентрична.

Подолання зазначеної дилеми є справою далеко не простою. Примусове культурне навчання призводить до неминучої фальші і цинізму, і в цьому немає сумнівів. Цінності, які не є наслідком особистісних переживань, але які необхідно вербально визнати, не тільки не стають елементами творчого розвитку особистості, але, залишаючись складовими «фасаду», породжують установки, пов'язані з нетерпимістю і темним бунтом [1]. Не піддається сумніву й те, що програма спонтанної творчості та експресії, не підкріплена знаннями культури, також створює певну небезпеку. Це небезпека своєрідного «варварства», яка, віддаляючи особистість від досвіду століть, призводить до егоцентричного замикання в собі, іноді до патологічної самозакоханості.

Можна стверджувати, що певні аналогії існують між сучасним став-

ленням людини до природи і її ставленням до суспільства і культури. У першому випадку люди після багатомісячного перетворення природи шукають способи повернення до її первозданного стану. У другому, після багатомісячного будівництва соціального світу і культури відшуковують дорогу до самоідентифікації і безпосереднього почуття. На полюсах цієї альтернативи людині в рівній мірі загрожує небезпека: по-перше, повернення до натурального примітивізму не є можливим, по-друге, неможлива також повна ідентифікація особистості з соціальними групами, або повернення до традиційного способу культурного навчання. Не є також доцільною програма замкнення людини у колі штучно створеного світу, або прагнення до індивідуальної ізоляції від суспільства, або, нарешті, знищення створеної культури в спробах забезпечити свободу особистісної експресії [1].

В наш кризовий час визнання існуючих протиріч і прагнення вийти за їх межі є виключно актуальною проблемою. Причому, як для практичної діяльності, так і для життєвої орієнтації. Нестійка рівновага, заснована на суперечливих тенденціях людської природи, збільшує труднощі, з якими має справу сучасна людина, більше, ніж будь-коли. Психічне здоров'я сучасної особистості потерпає від невизначеності соціального середовища, нездійснених надій, бажань, не досягнених цілей. Саме тому в боротьбі за психічне здоров'я особистості повинні об'єднати свої зусилля і ті, хто вміє «лікувати душі», і ті, хто допомагають зрозуміти цей світ і створити умови його гідного розвитку. Немоżliво, щоб «життя було тільки засобом існування».

Аналіз поглядів Г. Олпорта, А. Маслоу, К. Роджерса, І. Білявського, а також наші спостереження дозволяють виділити шість основних критеріїв, які мають пряме відношення до психічного здоров'я [1, 3-5]:

1. Установка особистості по відношенню до себе.

При цьому рівень самооцінки може служити вказівкою рівня психічного здоров'я.

2. Рівень самореалізації особистості.

Тут ознаки здоров'я слід шукати в процесах перетворення психіки і потенціалі розвитку особистості.

3. Інтеграція – центральна синтезуюча властивість психіки, що забезпечує рівновагу психічних сил, виявляє філософію життя, і таким чином знімає напругу після пережитого стресу і зміцнює психіку в очікуванні його.

4. Автентичність – усвідомлення межі своїх можливостей і викликів навколишнього світу, не перебільшуючи і не применшуючи їх. Здатність не залежати від інших і приймати на себе відповідальність за все, що з особистістю відбувається в житті. Іншими словами, це внутрішня система ставлення.

5. Точність перцептивних процесів, незалежність їх від деформуючих впливів потреб. Володіння обставинами. Мова йде про те, якою мірою особистість відповідає вимогам ситуації, пристосовується до інших людей, вирішує проблеми, які ставить перед нею життя.

У цьому зв'язку цікавими є погляди Г. Олпорта на зрілу особистість. Їх можна звести до наступних положень:

1. Розширення сенсу власного існування.

Успіхи іншої особистості стають у цих випадках власними успіхами. Крім того, це свідчить про так званий альтероцентризм, де у центрі всіх уявлень інший (альтер). Людина співпереживає цьому іншому, ототожнює себе з ним. У цьому плані Г. Олпорт розрізняє звичайну діяльність від зацікавленої, підкреслюючи цінність останньої.

2. Сердечне ставлення до себе та інших.

Сюди включаються теплі стосунки з близькими, здатність до любові та дружніх відносин, а також здатність до співпереживання, співчуття, поваги до інших людей, здатність до емпатії і відчуття братського зв'язку з усім людством.

3. Емоційна впевненість (самоповага), відома також як емоційна рівновага, що реалізує себе у вмінні жити у згоді з власними емоційними станами, не допускати імпульсивних вчинків, що створюють незручності іншим людям.

4. Реалістична концепція, доцільність і визначеність бажань.

«Зрілість, – пише Г. Олпорт, – не намагається підігнати дійсність до своїх бажань і фантазій» [4, 127]. У такому сенсі, зрілість, як неважко помітити, пов'язана з уже згаданим п'ятим критерієм психічного здоров'я.

5. Самооб'єктивація: самооцінка і гумор.

Згідно з Г. Олпортом, неможливо мати об'єктивний погляд на самого себе без критичної оцінки і почуття гумору по відношенню до самого себе. Надто серйозне ставлення до своєї особистості є ознакою незрілості і неповного психічного здоров'я.

6. Уніфікована філософія життя.

Тут потрібне чітке розуміння життєвих цілей, певна спрямованість,

почуття власної гідності і відповідальності.

Наведені положення описують психічне здоров'я і зріле функціонування психіки не залежно від того чи іншого психічного захворювання. Жодне з них не є більш значущим за інші. Крім того, жодне з них не може відігравати виняткову роль у визначенні психічного здоров'я. Тільки застосовані разом, вони можуть скласти основу діагностики стану психіки.

Знову звернімося до праць Г. Олпорта. В даному випадку нас будуть цікавити визначені ним критерії психічного здоров'я. Зокрема:

1. Повне задоволення основних потреб;
2. Відсутність прихованої психопатології;
3. Повне усвідомлення своїх можливостей та їх реалізація;

Іншими словами це те, що А. Маслоу називає самореалізацією. Принагідно зауважимо, що у своїх дослідженнях він піддав сумніву можливість повного використання першого і другого критеріїв визначення психічного здоров'я. Він при цьому вважав, що прихована патологія, насправді, означає дещо більш суттєве, ніж відчуття неспокою і незадоволеності собою, які, як правило, супроводжують кожную мислячу людину. Його дослідження в цьому зв'язку були спрямовані на досягнення особливостей особистостей, що перевершили норму. Оскільки вони стосувалися небагатьох особистостей, їх можна вважати дослідженням психічної над норми. А. Маслоу виокремив характерні риси цих людей і назвав їх «тими, що самореалізуються» [3].

Вважаємо за необхідне їх відтворити:

1. Точна перцепція дійсності і вільне ставлення до неї.
2. Повага до себе, до інших, до природи.
3. Потреба в самоті.
4. Самостійність, незалежність від стереотипів повсякденної культури та оточення, воля, активність.
5. Опір усталеним стереотипам, прагнення вийти за їх межі.
6. Постійна оригінальність оцінок.
7. Осягнення вершин знань.
8. Необхідність в соціальних зв'язках:
9. Вищий рівень інтерперсональних зв'язків.
10. Демократична структура характеру.
11. Розрізнення засобів і цілей, добра і зла.
12. Філософське, незлобне почуття гумору.

13. Здатність до творчості.

14. Опір відносно повного «поглинання» культурою; вихід за межі конкретних специфічних культур.

Отже, у представлених системах поглядів на психічне здоров'я людини розглянуті його соціально-психологічні та культурно-історичні аспекти. Ці теоретичні підстави можуть бути покладені в основу практичної діяльності з надання психологічної допомоги тим, хто цього потребує.

Список використаної літератури

1. Білявський І. Г. Лекції з історичної психології / І. Г. Білявський. – Одеса: Астропринт, 2004. – 448 с.
2. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото. – С-Пб, 2002. – 718 с.
3. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / А. Маслоу. — С-Пб., 2002. – 272 с.
4. Олпорт Г. Личность в психологии / Г. Олпорт – С-Пб., 1998. - 345 с.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М., 1994. – 480с.

УДК 159.923-057.175:331.101.3(043.3)

Н. О. Герасименко

Теоретичні основи дослідження мотиваційної спрямованості особистості і діяльності

Постановка проблеми. Розкриття поняття «мотиваційної спрямованості» особистості має безпосереднє відношення до питань про суть людини, про мотиваційну сферу особистості і про підвищення ефективності її діяльності.

Парадигми в галузі мотивування передбачають наявність системних описів, відповідних даному етапу розвитку психології як науки. Системний підхід дозволяє узагальнити основні мотиваційні теорії і концепції, а також закономірності, виявлені в емпіричних дослідженнях мотиваційної спрямованості.

Аналіз досліджень. Мотивацію як об'єкт і предмет досліджували учені: гештальтпсихологічного підходу (К. Левін та ін.); когнітив-